

KAZIMIERA BENTLEWSKA
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

WPLYW TRWAŁYCH UŻYTKÓW ZIELONYCH NA PRODUKCJĘ GOSPODARSTW CHŁOPSKICH

Część II¹

W poprzedniej części artykułu rozważaliśmy kwestię wpływu użytków zielonych na ekonomikę gospodarstwa chłopskiego. Stwierdzono, że wraz ze wzrostem udziału trwałych użytków zielonych spada w gospodarstwie produkcja czysta przeliczona na 1 ha użytków rolnych; gospodarstwa zasobniejsze w łąki czy pastwiska uzyskują relatywnie gorsze wyniki nawet w hodowli bydła. Sytuacja taka występuje zarówno w gospodarstwach o gruntach ornych słabych jak i średnich czy też dobrych. Podobne obserwacje o niekorzystnym wpływie użytków zielonych na dochód uzyskiwany z 1 ha poczynili naukowcy jak i praktycy niemieccy. Duży udział użytków zielonych zalicza się i w Szwecji do trudnych warunków gospodarowania.

Nie ulega oczywiście wątpliwości, iż rodzaj i skala wpływu zależy od jakości użytków zielonych. W wytycznych niemieckich dla taksacji gleb rolniczych jak i dla organizatorów gospodarstw rolnych podkreśla się np. pozytywną rolę użytków zielonych w gospodarstwach o glebach słabych, jeśli łąki względnie pastwiska są użytkowo dobre. Taki układ stosunków pozwala bowiem rozwijać hodowlę i korzystnie dla produkcji rozwiązać zaopatrzenie gospodarstwa w obornik. Toteż badania ilościowe, których wyniki przedstawiłmy poprzednio wymagają pogłębienia przez uwzględnienie cech jakościowych użytków zielonych.

Wpływ jakości użytków zielonych gospodarstwa na jego produkcję można skutecznie badać w takich warsztatach rolnych, w których łąki bądź pastwiska występują w większych rozmiarach. Poszukiwanie tej zależności w obiektach, w których użytki zielone stanowią mniej niż 10% wydaje się zupełnie chybione. Wskutek działania innych czynników kształtujących produkcję, wpływ badanego przez nas czynnika nie mógłby się wcale ujawnić. Spodziewać się można tego tym bardziej, iż dobrych użytków zielonych (klas I i II) jest w Polsce niewiele, wobec czego i w badanej przez nas zbiorowości występują one jedynie sporadycznie i należy z nich rezygnować w badaniu. Pozostają zatem jako przedmiot badania mniej różniące się jakościowo średnie i słabe użytki

¹ Część I — Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 5/1962.

zielone. W opracowaniach wyników rachunkowości rolnej IER zastosowano bowiem uproszczony podział użytków zielonych, w którym uwzględniono tylko trzy kategorie jakości: słabe, średnie i dobre, obejmujące po dwie klasy bonitacyjne każda.

W tym świetle wydaje się najbardziej celowe prowadzenie porównawczego badania wpływu słabych i średnich użytków zielonych w gospodarstwach posiadających 20% i więcej łąk bądź pastwisk, a więc w warunkach, w których poszukiwane prawidłowości mogą występować najwyraźniej. Ma to jeszcze i tę dobrą stronę, iż w gospodarstwach zasobnych w użytki zielone rola zielonek pomijanych w rachunkowości jest stosunkowo niewielka, tym samym zmniejsza się znaczenie pewnych braków metodycznych w ujmowaniu nakładów.

Z uwagi na to, że gospodarstw zasobnych w użytki zielone i rozporządzających jednocześnie dobrym gruntem ornym mamy wśród jednostek badanych tylko 14 — wypadło i tę grupę pominąć. Problem ten z praktycznego punktu widzenia ma znaczenie właśnie w tych gospodarstwach, w których użytków zielonych jest stosunkowo więcej i to przede wszystkim w takich, którym wypadło produkować na gruntach ornym słabych. Od tej grupy rozpoczęliśmy relacjonowanie dochodzeń.

Z 53 gospodarstw, które posiadają słabe grunty orne i ponad 20% trwałych użytków zielonych 11 posiada łąki i pastwiska średniej jakości, 29 — słabe, zaś pozostałe 13 — przeważnie użytki mieszane. Zajmiemy się dwiema pierwszymi grupami, aczkolwiek liczebność ich jest niewielka.

Wyszczególnienie	Gospodarstwa o użytkach zielonych	
	średnich	słabych
Liczba gospodarstw	11	29
Wskaźnik gruntu ornego	76,6	76,1
Udział użytków zielonych w użytkach rolnych razem	29,7%	36,0%
łąk	16,5%	16,2%
pastwisk	13,2%	19,8%
Wielkość użytków rolnych	5,7 ha	7,2 ha
Udział gosp. z 1956/57	64%	62%

Przeciętne gospodarstwa w obydwu tak utworzonych grupach są zbliżone. Gospodarstwa o słabej jakości użytków zielonych mają ich nieco więcej (a różnica ok. 6% dotyczy pastwisk), są to również gospodarstwa trochę większe. Główna różnica w ich warunkach naturalnych dotyczy zatem jakości użytków zielonych. Tabela 1 charakteryzuje przewagę w tej dziedzinie gospodarstw o średnich użytkach zielonych.

Przytoczone w tabeli 1 dane świadczą o bardzo znacznym wpływie jakości użytków zielonych zarówno na poziom produkcji, jak i na korzyści hodowlane. Mimo iż zbiorowość badana nie jest liczna, warto jednak podać, iż ponad $\frac{3}{4}$ gospodarstw posiadających słabe łąki i pa-

Tabela 1

Różnicowanie produkcji bydła w gospodarstwach w zależności od jakości użytków zielonych

Wyszczególnienie	Produkcja bydła w gospodarstwach o trwałych użytkach zielonych		Wskaźnik przewagi (Dane kol. 2 = 100)
	średnich	słabych	
Liczba krów — stan na początek roku w szt. na 100 ha uż. roln.	40,8	33,9	120
Liczba owiec ogółem w szt. na 100 ha uż. rolnych	41	19	216
Roczna mleczność (śred. artm.) w litrach	1913	1673	114
Produkcja mleka w l na 1 ha uż. roln.	767	516	149
Wartość produkcji bydła i owiec w zł na 1 ha uż. rolnych	2193	1545	142

stwiska produkuje mniej niż 700 litrów mleka w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, zaś reszta — od 700 do 1000 litrów. W gospodarstwach zaś drugiej grupy tj. posiadających lepsze, choć tylko średnie, użytki zielone, właśnie $\frac{3}{4}$ z nich osiąga ponad 700 litrów mleka z 1 ha, przy czym połowa ich — ponad 1000 litrów z 1 ha.

Wyższa obsada zwierzętami gospodarskimi, zwłaszcza wyższa liczba krów w gospodarstwach o lepszych użytkach zielonych, jest czynnikiem powodującym szereg dodatnich dla gospodarstwa następstw produkcyjnych. Gospodarstwa uzyskują przede wszystkim więcej obornika, na który gleby słabe są szczególnie wrażliwe.

Badane gospodarstwa o średnich użytkach zielonych uzyskują z 1 ha użytków rolnych produkcję roślinną większej wartości niż gospodarstwa posiadające tylko słabe użytki zielone.

Średnia wartość produkcji roślinnej z 1 ha użytków rolnych wynosi w gospodarstwach:

o średnich użytkach zielonych	4762 zł
o słabych „ „	3827 zł
wskaźnik	124

W celu sprawdzenia uzyskanego wyniku utworzyliśmy z 28 gospodarstw dwie grupy liczące 9 i 19 gospodarstw, o jeszcze bardziej zbliżonych warunkach produkcji, przede wszystkim o jednakowym (średnim) nawożeniu mineralnym, a także o jednakowym udziale użytków zielonych i bardziej zbliżonym obszarze użytków rolnych.

Warunki produkcji kształtowały się w tych grupach następująco: obszar użytków rolnych wynosił przeciętnie na gospodarstwo 5,6 oraz 6,5 ha, udział użytków zielonych 30 i 32%, kwota wydatkowana na nawozy mineralne 125 i 123 zł w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Wskaźnik glebowy gruntów ornych wynosi w obu grupach 76 punktów, a relacja wartości produkcji roślinnej z 1 ha użytków rolnych 122.

Badane grupy gospodarstw są nieliczne, podzieliśmy więc jeszcze wszystkie gospodarstwa o słabych gruntach ornych i udziale użytków zielonych ponad 20% na dwie grupy: wydzielając grupę o większej niż średnia liczbie krów na 100 ha i grupę złożoną z gospodarstw pozostałych. W tak utworzonych grupach stosunek produkcji roślinnej wynosi 120¹.

Podobnie jak bardziej rozwinięta hodowla bydła w gospodarstwach chłopskich pociąga wyższy poziom produkcji roślinnej (przy podobnych innych warunkach) tak z kolei większy wolumen produkcji roślinnej stwarza możliwości intensyfikacji hodowli trzody chlewnej. Korzystają z tego w pierwszym rzędzie gospodarstwa o słabych gruntach ornych, które przetwórstwem hodowlanym starają się zwiększyć wydajność gruntu pozostającą stosunkowo w największej dysproporcji z potrzebami rodziny. Lepsze użytki zielone pociągają szereg skutków, które znajdują swój ostateczny wyraz w wartości produkcji czystej.

Tabela 2

Porównanie wartości produkcji w gospodarstwach o średnich i słabych użytkach zielonych

Wartość produkcji w zł na 1 ha użytków rolnych	Gospodarstwa o trwałych uż. ziel.		Wskaźnik przewagi
	średnich	słabych	
Trzoda chlewna	2110	1611	131
Produkcja zwierzęca ogółem	5362	3602	149
Produkcja czysta	5078	3714	137

Indywidualny czas pracy zużyty przy produkcji rolnej jest pozycją, w której czynniki subiektywne odgrywają, jak się wydaje, rolę największą. Nie bez znaczenia są tu jednakże i czynniki obiektywne, np. odległość pastwiska warunkuje w dużej mierze sposób pasienia, a więc i bardzo znaczne różnice w pracochłonności tej czynności. Blisko położone pastwisko umożliwia palikowanie inwentarza przy tylko dorywczym jego doglądaniu. Przy odległych pastwiskach trzeba zużyć nie tylko więcej czasu na przepędzanie stada, ale konieczny jest także jego ciągły doгляд. W sprzyjających warunkach rolnicy organizują pasienie zbiorowe. Te wszystkie okoliczności wskazują, iż zbiorowości badane powinny być liczne. Mając na uwadze te zastrzeżenia, obliczyliśmy nakłady pracy w badanych gospodarstwach. Wynoszą one w gospodarstwach o średnich użytkach zielonych 89 dni w roku, a w gospodarstwach o użytkach słabszych około 93 dni na 1 ha użytków rolnych. Odpowiednio wartość produkcji czystej przeliczona na 1 dzień pracy wynosi 57 i 40 złotych. Daje to wskaźnik procentowy 142.

Wyników tych nie można interpretować w ten sposób, jakoby wyższa jakość trwałych użytków zielonych była zasadniczą przyczyną uzyski-

¹ Badania nad efektywnością nawożenia obornikiem gleb różnej jakości, prowadzono w Niemczech, stwierdzając szczególnie silną reakcję gleb słabych. Ostatnio w naszych PGR woj. koszalińskiego o glebach lekkich badano wzrost plonów 4 zbóż towarzyszący wzrostowi sztuk obornikowych na 100 ha uż. roln.

Nawożenie a plony PGR pow. szczecińskiego. Nowe Rolnictwo nr 2/62.

wania w gospodarstwach większej produkcji czystej z 1 ha. Niemniej jest to jeden z bardziej sprzyjających warunków gospodarowania, umożliwiających intensywniejszą produkcję, co w efekcie daje wyższą produkcję z hektara i podnosi wydajność pracy. Wyższe dochody uzyskiwane w gospodarstwie pozwalają z kolei również na wyższe nakłady produkcyjne. Korzyści się nawarstwiają i jeśli nie poprawiają to przynajmniej pozwalają utrzymać warunki sprzyjające. Tak też układa się sytuacja w badanych gospodarstwach o lepszych — w rzeczywistości średnich — użytkach zielonych. Przede wszystkim większe pozycje stanowią tu zużyte pasze, co świadczy o większej skali przetworstwa ziemiopłodów na szlachetniejsze i bardziej wartościowe produkty zwierzęce. Racjonalne wykorzystanie lepszych użytków zielonych polega (szczególnie w gospodarstwach o stosunkowo niewielkich dochodach) — nie na zmniejszeniu tej puli przy zachowaniu poziomu hodowli, lecz na jej rozwinięciu. Tym samym wolumen pasz przetworzonych w gospodarstwie wzrasta.

Podobne rozważania porównawcze przeprowadziliśmy dla gospodarstw o średnich gruntach ornych (przeciętnie IV klasa) i trwałych użytkach zielonych zajmujących ponad 20% areálu użytków rolnych. Zgodnie z ogólną prawidłowością, że lepszym gruntom ornym towarzyszą na ogół lepsze trwałe użytki zielone (co zapewne związane jest z dużą ilością łąk smużnych w Polsce) mamy w tej grupie znacznie więcej gospodarstw o średnich niż o słabych użytkach zielonych, a więc odwrotnie niż w grupach gospodarstw o gruntach ornych słabych. Dla lepszej porównywalności pominięliśmy gospodarstwa posiadające powyżej 50% łąk i pastwisk. Taki bowiem układ użytkowania jest w naszych warunkach małej specjalizacji wybitnie niekorzystny, nawet przy glebach średnich. Przy słabym rynku pasz, przy konsumpcji naturalnej gospodarstw chłopskich, tak okrojony grunt orny nie wystarcza na znośne żywienia stada przez okres zimowy lub na jego dokarmianie.

Przy zastrzeżeniach wymienionych przy omawianiu znaczenia jakości użytków zielonych w połączeniu ze słabymi gruntami ornymi, podajemy niżej analogiczne charakterystyki liczbowe dla gospodarstw o średnich gruntach ornych, z wyodrębnieniem grup gospodarstw posiadających średnie i słabe użytki zielone (tabela 3).

Podobnie jak w gospodarstwach o słabych gruntach ornych, wyniki produkcyjne w gospodarstwach o słabych użytkach zielonych są przeciętnie gorsze niż w gospodarstwach, które użytkują średnie łąki i pastwiska. Różnica wyników jest oczywiście stosunkowo mniejsza. Wprawdzie w poprzednio porównywanych grupach gospodarstwa o słabych użytkach zielonych mają ich nieco więcej, ale tutaj w odpowiadającej im grupie grunty orne są w całości nieco słabsze, tak iż w ostatecznym wyniku różnice te nie powinny wywierać większego wpływu.

Warto również zwrócić uwagę, iż w porównywanych obecnie grupach są znacznie mniejsze różnice w produkcji roślinnej, mimo iż różnice w obsadzie krów, a więc i w nawożeniu obornikiem, są nawet większe. Byłoby to zgodne z wynikami specjalnych w tym zakresie badań niemieckich, według których gleby słabe silniej reagują na nawożenie obornikowe niż gleby zasobniejsze z natury w składniki odżywcze.

Tabela 3

Porównanie gospodarstw o średnich gruntach ornych oraz średnich i słabych trwałych użytkach zielonych

Wyszczególnienie	Gospodarstwa o trwałych użytkach zielonych	
	średnich	słabych
Liczba gospodarstw	18	9
Średni obszar użytków rolnych w ha	7,77	7,64
Udział % trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych	30,0	28,9
w tym łąk	16,3	13,9
pastwisk	13,7	15,0
Wskaźnik glebowy gruntu ornego	99,6	95,1
Liczba krów w szt. na 100 ha użytków rolnych	38,6	30,9
Produkcja mleka w litrach na 1 ha użytków rolnych	762	453
Wartość produkcji w zł na 1 ha użytków rolnych		
zwierzęcej ogółem	4956	3540
bydło ogółem	2090	1185
trzoda	1974	1746
roślinnej	5364	4799
końcowej	7017	5482
czystej	5466	4254
Nakłady materiałowo-pieniężne w zł		
na 1 ha użytków rolnych ogółem	4894	4089
pasze	3385	2644
w tym % dokupionych	12,2	9,0
nawozy mineralne	151	151
Nakłady pracy dni na 1 ha użytków rolnych	85	85
Wartość produkcji czystej		
przeliczonej na 1 dzień pracy w zł	64	50

Badane szczegółowiej cztery grupy gospodarstw, zróżnicowane ze względu na jakość gleby gruntów ornych i użytków zielonych są stosunkowo nieliczne. W takim przypadku uzyskane wyniki mogą nie być wolne od wpływu subiektywnego czynnika, od indywidualności gospodarujących, większej intensywności gospodarstw, większej skali przetwórstwa itd. Ponadto okres tylko dwuletni, uwzględniony w badaniu jest zbyt krótki. Bardzo silne tendencje o charakterze obiektywnym przebijają się poprzez te zakłócenia, właśnie tylko jako tendencje. Natomiast miary różnic mogą ulegać zakłóceniom. Wymagają zatem potwierdzenia.

Jako czynnikiem kontroli posłużono się konfrontacją z innymi źródłami uzyskanej na podstawie naszych materiałów wartości produkcji czystej przypadającej przeciętnie na 1 ha poszczególnych rodzajów użytków rolnych. W ten sposób — na marginesie prowadzonych badań — otrzymamy również cząstkowe wielkości z dziedziny taksacji ziemi.

Zakładając najprostszą zależność liniową między wartością produkcji czystej uzyskiwanej z jednostki obszaru użytków rolnych gospodarstwa i produkcją czystą odpowiadającą jednostce obszarowej każdego posz-

czegołnego użytku rolnego, otrzymujemy układ równań z 4 niewiadomymi. Parametrami liczbowymi układu są wielkości procentowego udziału danego użytku w użytkach rolnych obserwowanych grup gospodarstw.

Oznaczenia:

a	—	wartość	produkcji	czystej	z 1	ara	średniego	gruntu	ornego
b	—	„	„	„	„	„	„	„	słabego „ „
m	—	„	„	„	„	„	„	„	średniego uż. zielonego
n	—	„	„	„	„	„	„	„	słabego „ „

$$\begin{array}{rcl}
 70 a + 30 m = 5466 & \text{skąd} & a = 49 \text{ zł} \\
 71 a + 29 n = 4254 & & b = 43 \text{ zł} \\
 70 b + 30 m = 5078 & & m = 68 \text{ zł} \\
 64 b + 36 n = 3714 & & n = 27 \text{ zł}
 \end{array}$$

Wyniki te mogą rzucić pewne światło na reprezentatywność gospodarstw rachunkowiczów. Głównym punktem naszego zainteresowania w omawianych tu badaniach są trwałe użytki zielone. Według przedstawionych wyżej prowizorycznych wyników, różnica jakościowa średnich i słabych użytków wyrażająca się w odpowiadającej im produkcji czystej jest bardzo duża. Stosunek tych wielkości wynosi 2,5. Rezultat ten skonfrontowaliśmy z normami ustalonymi dla szacowania przychodowości podatkowej. Ponieważ w opracowaniach rachunkowości rolnej IER wyróżnione kategorie użytków zielonych obejmują po dwie klasy bonitacyjne (III i IV oraz V i VI), musieliśmy połączyć odpowiednie normy podatkowe i przyjąć średnie arytmetyczne. W dwu podatkowych okręgach gospodarczych, jakie występują na badanym terenie w strefach wiejskiej i wiejskiej oddalanej, odpowiedni stosunek wynosi 2,4. Wprawdzie normy podatkowe odpowiadają w zasadzie produkcji końcowej¹, jednakże na odcinku użytków zielonych przy utartym w gospodarstwach chłopskich sposobie ich wykorzystywania, niemal bez nakładów rzeczowych, obydwie rodzaje relacji — według produkcji końcowej i produkcji czystej — pokrywają się. Ewentualne drobne różnice mogą być raczej na korzyść prowadzonego porównania.

Podobne operacje dokonane na układzie współczynników przeliczeniowych dla trwałych użytków zielonych poszczególnych klas bonitacyjnych, a opartym na wskazaniach ustawy o klasyfikacji gleb, dają również stosunek zgodny z wyżej otrzymanym, mianowicie 2,5². Wobec tak wielkich różnic między produktywnością średnich i słabych użytków zielonych tylko grube rozróżnienia ich jakości przez łączenia 2 klas bonitacyjnych wydaje się nie wystarczające, a szczególnie w przypadkach, kiedy udział trwałych użytków zielonych w areale gospodarstwa rolnego stanowi pozycję poważną. Sytuacja taka występuje w terenach środkowych, a zwłaszcza wschodnich dość często. Szczegółowsze zróżnicowanie jakości użytków w badaniach byłoby bardzo wskazane także z tego

¹ W poziomie absolutnym normy te są parokrotnie niższe od rzeczywistych. Według szacunków GUS przychodowość w skali krajowej jest obecnie (1960 r.) czterokrotnie większa.

² K. Bentlewska: Ocena ekonomiczna trwałych użytków zielonych. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 5, 1961.

względem, że skok w tabeli norm przychodowości między wartościami przypisywanymi klasie III i klasie IV łąk i pastwisk jest tak duży w porównaniu z traktowaniem innych klas, iż słuszność jego budzi nawet wątpliwość¹.

Wielkości produkcji czystej z użytków zielonych uzyskane w naszym obliczeniu są znacznie wyższe niż normy przychodowości. Wzrost ten jednak odpowiada — jak wskazują orientacyjne rachunki — stosunkowi między wartością produkcji końcowej szacowanej przez GUS dla gospodarci indywidualnej w Polsce i wartością przychodowości podatkowej. Mianowicie — średnia norma przychodowości I i II podatkowych okręgów ekonomicznych wynosi dla klas III i IV 1763 zł, dla V i VI — 737 zł. Stosunek produkcji czystej do tych norm jest 3,9 i 3,7. Szacunkowa wartość produkcji gotowej obliczona przez GUS dla 1960 r. jest w gospodarce indywidualnej w całym kraju 3,9 razy większa od przychodowości podatkowej, w woj. warszawskim i łódzkim 3,6 razy. Przy uwzględnieniu okresu badanego te ostatnie stosunki mogą być nieco mniejsze. Stosunki te winny być zachowane dla poszczególnych norm.

Zaobserwowana zgodność wskazywałaby na to, iż nie tylko ze względu na relacje, ale i na poziom absolutny — wbrew naszym zastrzeżeniom — wyniki są prawdopodobne.

Warto zwrócić uwagę, iż w województwach warszawskim i łódzkim, które stanowią trzon badanego przez nas rejonu, gospodarstwa indywidualne posiadają w użytkach rolnych prawie 20% łąk i pastwisk². Większość zatem gospodarstw jest pod względem zasobności w użytki zielone zbliżona do gospodarstw przez nas badanych.

Obliczona w naszych gospodarstwach wartość produkcji czystej przypadająca na 1 ha średnich użytków zielonych znacznie przewyższa analogiczną wielkość uzyskaną dla 1 ha średnich gruntów ornych. Jakość tych ostatnich jest nieco poniżej klasy IV. Nadwyżka wynosi 1,9 tys. (6,8—4,9) i wydaje się na pozór duża. Jednakże średnia norma przychodowości użytków zielonych III i IV klasy jest niewiele niższa od średniej normy gruntu ornego IV klasy (1867 zł wobec 1763 — okręgi i strefy jak poprzednio). Relacje te jednak odpowiadają produkcji gotowej. W gospodarstwach badanych, o średnich użytkach zielonych wartość nakładów materiałowo-pięniężnych, bez pasz i nasion własnych, przeliczona na 1 ha gruntu ornego wynosi średnio 2,2—2,3 tys. zł. Obciążają one głównie grunt orny. W tym świetle zatem wyniki są również zbliżone. Wymaga natomiast wyjaśnienia różnica między wartością produkcji czystej przypadającą na 1 ha średniego gruntu ornego w gospodarstwach o 30% udziale użytków zielonych a wartością produkcji czystej przypadającą na 1 ha użytków rolnych, o średniej jakości gruntu ornego oraz niewielkim (do 10%) udziale łąk i pastwisk. Dotyczy to jednak użyteczności gruntów ornych, którym to zagadnieniem zajmujemy się tu tylko ubocznie. Może tu obok innych czynników odgrywać rolę struktura gruntów ornych ze względu na udział poszczególnych klas bonitacyjnych.

¹ W tabeli norm przychodowości 1 ha użytków zielonych relacja odniesiona do gruntu ornego klasy IV wynosi dla kolejnych klas od I do VI w zaokrągleniu: 1,6—1,4—1,2—0,7—0,5—0,3.

² Statystyka rolnictwa 1946—1957 GUS — dane dla roku 1957.

Marginesowo również trzeba zwrócić uwagę na niewielką stosunkowo różnicę w wartości produkcji czystej uzyskanej dla średnich i słabych gruntów ornych. Grunty te różnicowaliśmy według wskaźnika opartego na wydajności zbóż. Natomiast różnice związane z rodzajem gleby są znacznie ostrzejsze w plonach zbóż niż w plonach ziemniaków. Te ostatnie zajmują $\frac{1}{4}$ powierzchni pól, a okres badany był dla tej uprawy szczególnie korzystny. Ponadto praktyka wykazała, że nauka rolnicza — przede wszystkim niemiecka — zbyt nisko oceniała produktywność gleb słabych (wyjawszy najslabsze). Pewne znaczenie może mieć tu czynnik subiektywny. Można przypuszczać, iż badane gospodarstwa o średnich użytkach zielonych i słabych gruntach ornych są stosunkowo intensywniejsze od innych. Do podniesienia intensywności skłania je prawdopodobnie mniejszy trochę obszar. Ta ostatnia okoliczność może mieć i pewien wpływ na kształtowanie się odnośnych wielkości.

Rodzaj trwałych użytków zielonych (łąka — pastwisko)

Obok jakości trwałych użytków zielonych nie bez znaczenia jest zagadnienie do jakiego rodzaju wykorzystania one się nadają czy jako łąka czy też jako pastwisko. W praktyce podatkowej a często i w praktyce badawczej traktuje się łąki i pastwiska łącznie jako jedną grupę trwałych użytków zielonych. W wielu przypadkach jest w istocie trudno między nimi przeprowadzić granicę. Ponadto istnieje pewna ich wzajemna wymiennność w użytkowaniu. Jest ona jednak ograniczona. Oto np. niezbyt wilgotne łąki są często użytkowane jako pastwiska, a nie za suche pastwiska mogą i często dostarczają masę zieloną, która może być użyta jako siano. Nowoczesna gospodarka użytkami zielonymi idzie właśnie w kierunku przemianego ich wykorzystywania. Warunki naturalne nie zawsze jednak na to pozwalają, co doprowadziło nawet do posługiwania się terminem „absolutne łąki” względnie „absolutne pastwiska”.

W grupie badanych przez nas gospodarstw o słabych gruntach oraz o słabych użytkach zielonych (w ilości 20%) spotykamy gospodarstwa o bardzo różnym wzajemnym udziale rodzaju użytków zielonych. Aczkolwiek grupy są nieliczne, przykładowo podamy uzyskane wyniki. Zgrupowaliśmy mianowicie gospodarstwa posiadające bądź wyłącznie słabe pastwiska, bądź ich decydującą przewagę (ponad 80% wśród użytków zielonych). W grupie drugiej znalazły się gospodarstwa posiadające głównie łąki, oraz w grupie trzeciej — niejako kontrolnej — gospodarstwa posiadające odpowiednio 40—60% każdego z tych użytków.

Przytoczony przykład (tabela 4), aczkolwiek ograniczony w liczebności, wskazuje na poparty intuicją i dedukcją wniosek, iż sytuacja gospodarstw o przewadze słabych łąk jest korzystniejsza niż relatywnie większa zasobność w słabe pastwiska.

W istniejących warunkach i przy obecnym sposobie gospodarowania użytki zielone nie są elementem korzystnym dla rolnego gospodarstwa chłopskiego. Im więcej w gospodarstwach użytków zielonych, tym prze-

Tabela 4

Porównanie gospodarstw o przewadze łąk i o przewadze pastwisk w użytkach zielonych

Gospodarstwa	Liczba gospodarstw	Udział użytków zielonych	Średni obszar uż. roln. na 1 gosp.	Wskaźnik jakości gruntu ornego	Liczba krów na 100 ha użytków roln.	Wartość produkcji w zł na 1 ha użytków rolnych		
						bydła	zwierzęcej ogółem	czystej
O przewadze pastwisk	10	34	9,1	73	28,5	1406	3239	3408
O przewadze łąk	5	42	7,9	78	40,0	1653	3705	3984
Pozostałe	7	39	5,6	73	38,9	1480	3787	3749

ciężnie gorsze efekty gospodarowania — niższa wartość produkcji czystej z 1 ha użytków rolnych.

Główne źródło tej sytuacji tkwi, jak się zdaje, w niskiej jakości naszych łąk i pastwisk. Różnica w znaczeniu użytkowym średnich czy słabych tego rodzaju użytków jest olbrzymia, bodaj większa niż w gruntach ornym. W świadomości chłop-rolnika tkwi już na ogół potrzeba możliwie starannej uprawy i nawożenia roli, natomiast pielęgnacja innych kultur jest jeszcze zjawiskiem dość rzadkim. Na użytki zielone został przeniesiony pierwotny stosunek do natury — mają rodzić same. Na usprawiedliwienie takiego stanu rzeczy trzeba powiedzieć, iż zdaniem specjalistów, podnoszenie jakości użytków zielonych a nawet jej utrzymanie wymaga znacznych umiejętności, których kształtowanie było dotąd wielce zaniedbane.

Na niską ocenę trwałych użytków zielonych przez chłopów wyrażającą się choćby w ich zaorywaniu wpływa i to, iż podstawowym waleorem tego rodzaju gruntu jest oszczędność pracy. Zaleta ta ujawnia się w pełni dopiero w dużym gospodarstwie rolnym, przy stosunkowo dużym obszarze użytków zielonych i przede wszystkim odnosi się do pastwisk. W dużym mianowicie gospodarstwie o dużym stadzie bydła koszt pasienia wykonywanego przeważnie przez jednego człowieka rozkłada się na dużą liczbę sztuk stada i obciąża stosunkowo nieznacznie jednostkę produkcji, w gospodarstwach rozdrobnionych korzyści te niemal całkowicie zanikają. Zresztą w dotychczasowych warunkach chłop pracy własnej raczej nie oszczędzał. Wprawdzie, według naszych skromnych zakresów badań, średnie użytki zielone przewyższają wartością produkcji czystej najczęstszy u nas grunt orny (kl. IV) — jednak takiej kalkulacji chłop bodaj u nas nie prowadzi. Natomiast obecność użytków zielonych, a szczególnie pastwisk w areale usztywnia warsztat rolny, zmniejsza i tak dość ograniczoną elastyczność możliwości przystosowywania gospodarstwa do warunków rynkowych, do warunków ekonomicznych w ogóle. Istnienie użytków zielonych w gruntach stwarza

zatem gospodarującemu rolnikowi trudności, które nie łatwo mu przezwyciężyć. Toteż taki układ stosunków jest dla przeciętnego rolnika mniej korzystny, a owocność wysiłków przeciętnie gorsza. W dotychczasowej praktyce drobne warsztaty chłopskie, o drobnym udziale naturalnych łąk i pastwisk rozwijają nawet intensywniejszą hodowlę, a żywienie oborowe daje większy zasób obornika i oszczędza uciążliwego pasienia.

Opracowane materiały wskazują na kompleksowe działanie jakości użytków zielonych. Lepsze użytki zielone pozwalają znacznie rozwijać hodowlę bydła, co daje większe zasoby obornika. To zaś przynosi wyższe efekty w produkcji roślinnej i stwarza szersze możliwości rozszerzenia hodowli, w tym i hodowli trzody. Ma to szczególnie duże znaczenie w gospodarstwach o słabych gruntach ornych.

Znaczna różnica w korzyściach z różnych jakościowo trwałych użytków zielonych skłania do opowiedzenia się przeciw dotychczasowej praktyce i propagowanemu pogładowi¹. Chodzi tu mianowicie o uproszczoną rejestrację łąk i pastwisk, łączącą po dwie klasy bonitacyjne. Dołącza się tu i drugi kontrargument. Według dotychczasowego rejestru dominują w użytkach zielonych łąki i pastwiska III i IV klasy. W tej sytuacji łączenie w jedno tych dwu dominujących i odmiennych jakościowo gleb rolniczych wydaje się szczególnie nie wskazane.

Gospodarstwa o dużym zasobie trwałych użytków zielonych rozwijają w ramach swych możliwości hodowlę. Pod tym względem istnieją pewne podobieństwa gospodarstw produkujących ogólnie w gorszych warunkach naturalnych — bo należą tu i gospodarstwa o słabych gruntach ornych — z małymi rozmiarem warsztatami chłopskimi. Cechą wspólną tego typu gospodarstw jest produkcja roślinna zbyt mała na dostarczenie utrzymania rodzinie gospodarującej — a to jest przecież głównym celem gospodarstw drobno-chłopskich (gospodarstw rodzinnych). Dla realizacji tego celu muszą one w jak największym stopniu uszlachetniać ziemiopłody przetwarzając je na bardziej pracochłonne produkty zwierzęce. Jest to dla nich najprostsza droga zwiększenia dochodu, choć przeważnie kosztem rentowności, mniejszym dochodem na dzień pracy i mniejszą rentownością nakładów.

Wskazaniem przez nas analogiom między gospodarstwami małymi obszarem a gospodarstwami o gorszych warunkach przyrodniczych, zarówno o słabych gruntach ornych jak i dużym udziale trwałych użytków zielonych towarzyszą i odrębności. Tkwią one głównie w różnym poziomie nakładów zarówno pracy żywej jak i materiałowo-pieniężnych.

Rozważane w przedstawionym opracowaniu wyniki badań pozwalają, aczkolwiek w sposób fragmentaryczny — ocenić z punktu widzenia produkcji czystej średnie i słabe użytki zielone. Wyniki w tym skąnym zakresie są zgodne z oceną podatkową, jak i oceną opartą o wskazania nowej ustawy o klasyfikacji gleby, co nie przesądza zgodności w innych punktach. W szczególności słabe pastwiska występujące w dużych ilościach są w gospodarstwie chłopskim mniej użyteczne niż słabe łąki.

¹ Cz. Solczewski: Klasyfikacja statystyczna łąk i pastwisk w Polsce. Zeszyty Naukowe SGGW zesz. 3/1960 r.

Uzyskane wyniki wymagają weryfikacji. W szczególności należy szczegółowiej traktować jakość średnich użytków zielonych i pełniej uwzględnić nakłady w gospodarstwie.

Pozostaje również do zbadania kształtowanie się zależności w innych okręgach kraju oraz rola wielkości gospodarstwa rolnego, co do której zdania ekonomistów są szczególnie podzielone.

LITERATURA

1. G. Blohm: *Ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych*. PWRiL, Warszawa 1961.
2. W. Busch: *Der landwirtschaftliche Betrieb als Organismus und seine Bestandteile*. Handbuch der Landwirtschaft, t. V, Berlin 1954.
3. E. Hoffmann: *Betriebs — Vergleich und Betriebs — Statistik in der Landwirtschaft*, Leipzig 1957.
4. H. Herzog: *Grundlagen und Methode der Landwirtschaftlichen Einheitsbewertung*. Handbuch der Landwirtschaft, t. V, Berlin 1954.
5. H. Okruszko: *Wykorzystanie terenów torfowych północno-zachodniej Polski*. Nowe Rolnictwo nr 2, 1961.
6. *Poradnik żywienia zwierząt gospodarskich* (praca zbiorowa pod redakcją dr. L. Turnaua), Warszawa, 1957.
7. H. Priebe: *Betriebsgrösse und Betriebsgestaltung*. Handbuch der Landwirtschaft, t. V, Berlin 1954.
8. E. Ralski: *Pastwiska w Polsce i za granicą*. Biuletyn IM. UZNIO (35).
9. M. Rolfe: *Organisationsformen der Bodebesetzung*. Handbuch der Landwirtschaft, t. V, Berlin 1954.
10. J. Sonnewald: *Landwirtschaftliche Betriebslehre*. Leipzig 1958.
11. Cz. Sołczewski: *Łąki i pastwiska w Polsce*. Warszawa 1960.
12. Cz. Sołczewski: *Klasyfikacja statystyczna łąk i pastwisk w Polsce*. Zeszyty Naukowe SGGW, Ek. i Org. Roln., z. 3, 1960.
13. J. Tomaszewski: *Gleby łąkowe*. Puławy 1947.
14. B. Wojciechowski: *Gospodarka na łąkach i pastwiskach*. Warszawa 1953.

КАЗИМЕРА БЕНТЛЕВСКА

Институт экономики сельского хозяйства
В а р ш а в а

ВЛИЯНИЕ ПОСТОЯННЫХ ЛУГОВ И ПАСТБИЩ НА ПРОДУКЦИЮ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ — ЧАСТ II

Содержание

Статья является дополнением ранее опубликованных исследований на тему влияния величины угодий занятых под лугами и пастбищами на продукцию мелкого крестьянского хозяйства. Сравняется экономика хозяйств, в которых луга и пастбища занимают 20% и более земельной площади и имеющих землю низкого качества с хозяйствами владеющими землей среднего качества. Кроме того выделяется в каждой из групп подгруппы в зависимости от качества постоянных лугов и пастбищ.

Качество лугов и пастбищ, имеет особенно большое значение в хозяйствах имеющих почвы низкого качества, а благодаря лучшему качеству лугов и пастбищ имеют больший выход органических удобрений, что позволяет лучше воздействовать на рост их урожайности.

KAZIMIERA BENTLEWSKA
Institute of Agricultural Economics
Warsaw

**THE INFLUENCE OF PERMANENT GRASSLAND ON THE OUTPUT
OF PEASANT FARMS — PART II**

Summary

The article presents a completion of the report which was printed in our number 5/62 concerning the influence of the size of permanent grassland occurring in (the acreage of) small peasant farms on their production. The author compares the economic elements in farms disposing of 20 per cent or more grassland and possessing a) poor arable land (first group examined) and b) medium class arable land (second group examined); in each group several smaller groups, ranged according to grassland's quality grades, are considered. Good quality of meadowe or pasturages has special importance for farms situated in poor soil areas, giving chance to such farms to increase their productivity by more abundant manuring.

Sprostowanie

Do I części artykułu K. Bentlewskiej „Wpływ użytków zielonych na produkcję rolniczą” drukowanego w numerze 5/62 Zagadnień wkraść się błąd do tabeli 3, str. 68. Bardzo przepraszamy Czytelników i podajemy właściwe brzmienie tabeli:

Tabela 3

Jakość trwałych użytków zielonych
(Użytki zielone ogółem = 100)

Udział użytków zielonych w użytkach rolnych w %	Gospodarstwa o gruntach ornych								
	słabych			średnich			dobrych		
	trwałe użytki zielone			trwałe użytki zielone			trwałe użytki zielone		
	dob- re	śred- nie	sła- be	dob- re	śred- nie	sła- be	dob- re	śred- nie	sła- be
do 10	—	54	46	5	68	27	20	72	8
10—20	3	52	45	7	64	29	10	66	24
pow. 20	5	34	61	9	50	29	19	49	32

